

„Odgovor na Svetsku ekonomsku krizu - Investiranje u Žene je pametan izbor“

Moderator: Dobar dan svima. Moje ime je Danijela Mitić. Ja sam analitičar za komunikaciju i medije u UNDP. Danas podržavam UNFPA u okruglom stolu, i biću vaš moderator. Pre svega dobro došli. Fond UN-a za stanovništvo organizovao je okrugli sto na temu odgovor na ekonomsku krizu: Investirati u žene je pametan izbor. Današnji okrugli sto posvetićemo pre svega ženi. Šta je doprinos kada je zdravlje žena u pitanju, kakvo je socijalno stanje žena na Kosovu, kakve su zdravstvene usluge koje žene dobijaju ovde. Sve su ovo teme koje ćemo danas diskutovati sa vama. Sa nama su danas, pre svega, gospođa Doina Bologna, ona je pre svega šefica UNFP-a na Kosovu, takođe je i vršilac dužnosti koordinatora svih UNFP agencija na Kosovu. Pozdravljam takođe i doktora Slavišu Tonića koji je ginekolog Doma Zdravlja u Gračanici, koji će nam nešto više reći kada je statistika u pitanju i kakvo je stanje žena u Domu Zdravlja u Gračanici. Takođe, očekujemo i doktoriku Radu Trajković koja je direktor Doma Zdravlja u Gračanici. Ona će da kasni ali je potvrdila svoje učešće. Takođe, želela bih da pozdravim sve žene prisutne ovde, članice nevladinog sektora koje daju i imaju poseban značaj i doprinos kada je u pitanju sama žena ili sam položaj žena na Kosovu. Takođe, očekujemo pripadnike donatorske zajednice koji malo kasne ali biće i oni prisutni i oni će da čuju šta vi imate da kažete. Pre nego što krenemo da raspravljamo o reproduktivnom zdravlju i na samu ovu temu volela bih da svi zajedno pogledamo jedan dokumentarni film koji traje tri minuta. Odnosi se na raspravu u američkom kongresu kada je u pitanju reproduktivno zdravlje. To je jedan dijalog između Hilari Klinton i još jednog kongresmena na tu temu.

Dokumentarni film:

Kongresmen: Da li Obamina institucija traži bilo koji način da oslabi ili da promeni zakone za život i politike u zemljama Afrike i Latinske Amerike i direktno kroz multilateralne nacije uključujući Ujedinjene Nacije i afričku uniju i OSCE ili kroz finansiranje nevladinih organizacija kao pomirenje ili planirano roditeljstvo odeljenje i kao druge transparentne načine, vi znate da kao bivši zakonodavac?

Hilari Klinton: Mi imamo kongresmene i ja poštujem vaše stavove koje ste vi zastupali tokom vaše celokupne karijere. Mi očegledno imamo duboko neslaganje po tom pitanju. Kada ja mislim o patnjama koje sam videla kod žena širom sveta, ja sam bila u bolnicama u Brazilu gde je poginula žena. Ja sa radošću i entuzijazmom pozdravljam rađanje beba. Druga polovina se bori za svoje živote protiv prisilnih abortusa. Bila sam u Afričkim zemljama gde deca starosti od 12 do 13 godina nose decu. Bila sam u zemljama Azije gde je uskraćivanje planiranje porodice predstavlja sprečavanje života žena. Dakle imamo osnov neslaganja i ja snažno smatram da vi imate prava da nastupate i da svako ko se slaže sa vama treba da bude slobodan da uradi to isto u svetu kao i mi. Mi mislimo da je planiranje porodica važan deo ženskog zdravlja i reproduktivnog zdravlja, uključuje pristup abortusu, i verujem da ti trebalo da bude bezbedno, legalno i retko. Provela sam puno vremena pokušavajući da smanje stopa abortusa i moje iskustvo je da dobro planiranje porodice i dobra medicinska zaštita smanjuje stopu abortusa. Imajući u vidu žene i muškarce koji nisu znali i kojima je uskraćen pristup, s time se povećava stopa abortusa. Tokom perioda koje sam provela kao prva dama pomogla sam da se stvori kampanja protiv tinejdžerske trudnoće i dok smo radili da pružimo dobre informacije pristupu kontraceptivnim sredstvima i o odlučivanju, kojima bi omogućio mladim ženama da se zaštiti i da kažu NE, stopa trudnoće kod mladih je opala. Žao mi je što moram reći da nakon meseci od osam godina mi se ne slažemo. Mi smo sada u administraciji koja će štititi pravo žena uključujući i njihovo pravo na reproduktivnu zdravstvenu zaštitu.

Moderator: Sada će Doina Bologna koja će u svom govoru isto tako napraviti osvrt na ovu temu koju ste pogledali u dokumentarnom filmu.

Doina Bologna: Moram reći da nije lako govoriti nakon takvog inspirativnog govora i sastavnog govora o pravima žena da pristupe službama reproduktivne zdravstvene zaštite i da ostvare koristi od reproduktivnih prava. Želela bih da vam se zahvalim poštovani članovi civilnog društva i medija na tome što ste danas sa nama da označimo svetski dan populacije. Želela bih da se posebno zahvalim profesoru Radi Trajković, i nadam se da će nam se pridružiti, jer bez njenog sastavnog i entuzijastičkog stava ovaj se događaj možda ne bi ni dogodio. I naravno želim da se zahvalim mojim kolegicama iz UNDP-a pogotovu Danijeli što je omogućila da do ove debate uopšte i dođe. Svetski dan populacije je godišnji događaj koji se proslavlja 11. Jula, kome je cilj podizanje svesti o pitanjima globalne populacije. Ovaj Svetski dan populacije je počeo da se slavi 1989. godine koji je inspirisan javnim interesom od dana 11. Jula 1987 kada je svetska populacija brojala 5 biliona ljudi. Procenjuje se da danas svetska populacija broji preko 6,7 milijardi ljudi. Svetska populacija se udvostručuje svakih 35 godina. Popolaciona dinamika, uključujući stope razvoja, zdravstvenu strukturu, natalite i mortalitet, migracije utiču na svaki aspekt društvenog i ekonomskog razvoja. Misija UNFPA je da se smanji siromaštvo i da se osigura da je svaka trudnoća željena, da je svaki porođaj bezbedan, da je svaka osoba slobodna koja je obolela od HIV AIDS-a, i da se svaka devojčica i žena tretira sa dostojanstvom i poštovanjem. UNFPA ohrabruje i podržava zemlje u zahtevu da sprovedu ovaj program kao deo šire strategije da se ispune svi milenijumski razvojni ciljevi, pogotovu razvojni cilj 5 – poboljšanje porodičnog zdravlja i 3 –unarpedjivanje ravnopravnosti polova i osnaživanje žena. Oblasti rada UNFPA su reproduktivno zdravlje, osnaživanje žena i strategije populacije i razvoja. Reproductivno zdravlje i pitanje polova su kritične determinante populacione dinamike. Plodnost širom proizilazi iz reproduktivnih i zdravstvenih odluka koje individualno muškarci i žene mogu ili ne mogu doneti u zavisnosti od informacije usluga i zaliha koje su njima na raspolaganju, u zavisnosti od kulturnog konteksta u kojem žive i od obrazovnih i ekonomskih mogućnosti koje su im pružene. Osnažene žene kroz njihovu regulativnu i produktivnu ulogu igraju fundamentalnu ulogu u dobrobiti porodica i zajednica i može pomoći da rade.

I njihovo osnaživanje kao i obrazovanje i osnaživanje mlade generacije može imati i snažne međugeneracijske efekte, ustvari kroz promovisanje reproduktivnog zdravlja vi ne doprinosite samo dobrobiti trenutne generacije već uspostavljate prostor za dobrobit narednih generacija. Veze između populacije i ljudskog razvoja su možda najbolje naglašene u dokumentu kojim se rukovodi rad UNFPA. Ovaj program aktivnosti je oformljen tokom međunarodne konferencije o populaciji i razvoju održane u Kairu 1994 godine i pruža 20-godišnji plan za unapređivanje ljudske dobrobiti. On naglašava ključnu ulogu žena i rešava skoro svaki aspect populacije i razvoja od značaja osnovnog obrazovanja i zdravstvene zaštite do uticaja u organizacijama, migracije, staranja i klimatskih promena. Zaista, ova godina 2009. označava 15-godišnjicu ICPD-a, i takođe označava 10. godišnjicu prisustva i aktivnosti UNFP-a na Kosovu. Citiracu Ban Ki Muna, generalnog sekretara UN-a, kada je nedavno izjavio “zdravlje je veza koja povezuje sve milenijumske razvojne ciljeve zajedno”. Ukoliko mi ne uspemo da ipunimo naše ciljeve u zdravlju, mi nikada nećemo prevazići siromaštvo, nepismenost, nikada nećemo postići univerzalno obrazovanje i ispuniti ostale milenijumske razvojne ciljeve. Od samog početka UNFPA je stavljala snažan naglasak na zdravlje na Kosovu i podržava strane civilnog društva u svakom delu svog puta. UNFPA Kosovo je formiran jula 1999. godine kao deo programa sa sveobuhvatnim ciljem da se uspostave osnovni i bezbedni uslovi za žene i njihovu novorođenčad. Glavne oblasti i aktivnosti UNFPA koje deluju na Kosovu su podržavanje zdravstvenog sektora za rešavanje problema reproduktivnog zdravlja, bezbedno materinstvo,

porodično planiranje, sprečavanje HIV AIDS-a, podržavanje adolescenata i mladih, promovisanje ravnopravnosti polova i prikupljanje podataka o populaciji.

Kako je pomenuto tema današnje debate je povodom svetskog dana populacije jeste osnaživanje žena tokom ekonomske krize. Žene i devojčice disproporcionalno pate tokom perioda ekonomske krize. Mi moramo da zaštitimo njihova prava povećanjem društvenih investicija, pogotovu kroz reproduktivno zdravstvo. Žene takodje predstavljaju 60% celokupnog siromaštva na svetu. Smrt i bolesti povezane sa trudnoćom i rađanjem povećane su kod žena u zemljama koje troše manje novca na javno zdravstvene informacije i usluge, pogotovo u mestima gde su stope smrtnosti kod žena porodilja već veoma visoke. Svake godine 536 miliona žena umire od problema izazvanih trudnoćom. Više od 10 miliona žena svake godine pati od ozbiljnih i dugotrajnih bolesti zbog nedostataka izazvanih komplikacijama tokom trudnoće i prilikom porođaja. Sa velikim zadovoljstvom pozdravljam danas predstavnice žena iz manjinskih zajednica i civilnog društva na Kosovu. Nadam se da će diskusija biti uspešna i pohvaljujem njihovo prisustvo učestvovanjem na događaju koji će osnažiti svest u njihovim zajednicama. Prema nedavnim statističkim podacima ministarstva zdravlja na Kosovu stopa smrtnosti kod porođaja na Kosovu je 28 na 100 000 novorođenčadi. U poređenju sa drugim zemljama u Evropi i regionu to je veoma visoka stopa. Takođe, mogu postojati i problemi o nedovoljnom izveštavanju. Nažalost, situacija sa manjinama na Kosovu može biti disproporcionalno ozbiljnija. Prema lokalnom istraživanju sprovedenom od strane našeg partnera, nevladine organizacije u Kosovom Polju, oko 63% procenata ispitanika iz redova Roma, Aškalija i Egipćana odgovorilo je da nikada nisu koristili nijedan metod kontracepcije u svojim životima. Oko 41% žena iz navedenih zajednica se prema istom istraživanju porodilo kod kuće, prema istom istraživanju, uprkos povećanju svesti i naporima da se poboljša pristup zdravstvenim uslugama. 51% žena iz iste zajednice su imale barem jedan abortus tokom svog života. Neki od tih abortusa bili su nesigurni. Ja verujem da civilno društvo ima značajnu ulogu u povećanju svesti, povećanju svesti o reproduktivnom zdravlju i reproduktivnim pravima, uključujući reproduktivno i socijalno zdravlje i planiranje porodice. Veoma često žene koje su najviše ugrožene, koje žive u teškim uslovima mogu biti oslonjene ili su samo otvorene za informacije dobijene od prijatelja, žena, iz njihovih zajednica. Stoga je uloga nevladinih organizacija kod predstavnika lokalnih zajednica za informisanje u informisanju značajno veća u ovim okolnostima.

Slično tome, najugroženija populacija od HIV-a, seksualnih i bolesti povezanih sa reproduktivnim zdravljem je mlada populacija I takođe etničke manjine mogu da budu veoma ranjive. Te zajednice mogu biti osnažene kroz aktivnosti njihovih nevladinih organizacija koje pružaju obrazovne programe kao I formiranje obrazovnih grupa kojima će se uvećati celokupno znanje. Dobro je poznata istina da su čak i pre ekonomske krize žene i devojke predstavljale veći deo siromašnih ljudi na Kosovu. Procena siromaštva na Kosovu od Svetske Banke u izveštaju iz 2006. godine u kome se kaže da je 45% stanovništva na Kosovu siromašno, sa još 18% koje su osetljive na siromaštvo. Oko 14% populacije procenjuje se da je izuzetno siromašno, dakle misli se na pojedince koji ne mogu da ispune svoje sopstvene potrebe za ishranom. Manjinske populacije na Kosovu su čak i ranjivije na siromaštvo i stoga i na globalnu ekonomsku krizu.

Posebno su ugrožena raseljena lica koja žive u privremenim smeštajima i njihovo zdravlje je veoma ugroženo. Obrazovanje je identifikovano u okviru glavnih stubova ekonomskog rasta. Nažalost na Kosovu devojčice ne ostaju u školi onoliko dugo koliko i muškarci i kao rezultat toga oni stupe u profesionalnu radnu snagu i u porodični život. Na Kosovu 6,6% žena nema nikakvo obrazovanje u poređenju sa 3,1% muškaraca. Stoga je nepismenost dva puta veća kod žena nego kod muškaraca. I u poslednjih 10 godina, na žalost, ovaj jaz u obrazovanju ostao je skoro isti. Devojčice i žene na Kosovu moraju biti svesne svojih prava da izaberu kada mogu da se udaju, kada će imati decu i koliko dugo treba da ostanu u obrazovanju. Povratnici, interno raseljena lica i zajednica Roma, Aškalija i Egipćana suočavaju se sa višestrukim opasnostima od

zaštite, uključujući rad dece, rane brakove i na sva ta ohrabrivanja od strane roditelja da pohađaju škole. Kao rezultat toga je to da se samo 30 do 40% dece upisuje u osnovne škole i većina devojčica napušta školu pre nego što napuni 13 godina. Ja sam impresionirana i motivisana da vidim značajan rad civilnog društva koje radi sa manjinama i pogotovu nevladinih organizacija žena. Molimo vas, nastavite da radite sa najugroženijim ženama u vašim zajednicama i učinite ih svesnim zdravstvenim uslugama koje su im na raspolaganju uključujući usluge seksualnog i reproduktivnog zdravlja, porodičnog planiranja, uključujući i kontraceptivna sredstva koja se besplatno dostavljaju od strane UNFPA.

Na kraju ohrabrujem Nevladine organizacije žena da učine da se i njihov glas čuje. Neka donosioci pravila znaju da je zdravlje žena iznad politike. Neka vas upoznaju sa vašim potrebama da se poboljša obrazovanje, ustanove reproduktivnog zdravlja i prava reproduktivnog zdravlja, da se unaprede njihova prava na porodično planiranje, usluge i komoditete. Jer ne postoji tako dobra investicija s takvim ekonomskim i socijalnim porodicama u investiranju u zdravlje i prava adolescenata devojčica i žena. Hvala vam.

Moderator: Hvala Doina puno. Pre nego što čujemo doktora Tonića, pozdravljam takođe predstavnika Finske ambasade u Prištini, koja je sa nama danas. Takođe, pozdravljam i predstavnika ICO-a koji nam se u međuvremenu pridružio. Gospodine Toniću, vi ćete da nam kažete nešto o samoj statistici i zdravstvenoj zaštiti žena u Domu Zdravlja u Gračanici. Izvolite.

Dr Slaviša Tonić: Dobar dan svima. Ja ću vam izneti neke podatke o radu Doma Zdravlja u Gračanici. Specijalistička ambulanta Doma Zdravlja u Gračanici od 1. januara 2009. godine do 30 juna 2009. godine ostvarila je 937 ultrazvučnih pregleda, od toga 220 je bilo pregleda dojki, 289 kolposkopskih pregleda i 180 Papa test analiza. Ginekoloških pregleda je bilo 2035 a od toga toga gravidne (trudne) žene su bile 235. Isto tako postavke intrauterinih uložaka, takozvanih spirala, u ovom periodu bilo je 43. Mi se takođe bavimo i ranim otkrivanjem anomalija u prvim mesecima graviditeta. Socijalna karta naših pacijentkinja je sledeća. Oko 25% naših pacijentkinja je lošeg materijalnog stanja, 50% je srednjeg materijalnog stanja, a 25% je dobrog materijalnog stanja. Etnička struktura pacijentkinja je da su 29% romske nacionalnosti, 64% su srpske nacionalnosti i 7% čine pacijentkinje ostalih etničkih zajednica, kao što su Bošnjaci, Albanci, Goranci i ostali. Inače, žene su otvorene za saradnju i bez ustezanja govore o svojim zdravstvenim problemima. Nasilja u porodici ima, mada nije u tolikoj meri zastupljeno, javlja se po neki sporadični slučaj. Sigurno da ga ima i više ali to ostaje u okviru njihovih porodica. Na žalost, upotreba kontracepcije je na niskom nivou. Najčešći vid kontracepcije je koitus interuktus ili prekinuti snošaj. Oralna kontracepcija nije zastupljena u onom broju u kojem bi mi to želeli, zbog nekih verovanja, naravno netačnih, žene je izbegavaju pod izgovorom da se od toga žene goje i da se javlja pojačana maljavost. To naravno nije tačno. Na kraju samo da napomenem da su u porastu pacijentkinje kod kojih je prisutan tumor, karcinom grlića materice, i u odnosu na raniji period 20% se javlja više žena sa takvim problemom nego što je to bilo ranije. To bi bilo ukratko o radu specijalističke službe Doma Zdravlja u Gračanici.

Moderator: Hvala doktore Toniću. Sada želim da poželim dobrodošlicu direktoru Doma zdravlja Gračanica, doktorki Radi Trajković, i dajem vam reč. Izvolite.

Dr Rada Trajković: Verujte, pre nego što sam pošla i pripremala za današnji okrugli sto, do sada valjda odgovarajući na niz izazova koje ovo područje obuhvata nisam ni razmišljala o nama ženama. Ali ono što sam pročitala, rezultati zaista jesu zabrinjavajući. Ne mislim samo na prostoru Kosova i Metohije, nego uopšte na globalnom nivou. Vrlo je tužno ako imate podatak da 70% žena sveta živi ispod granice siromaštva. Vrlo je tužno ako pročitate da 2/3 žena sveta su

nepismene žene. Vrlo je tužno ako pročitamo, da posebno tradicionalna društva, patrijarhalna društva, zatvorena društva, kakvo je inače i jeste naše društvo na ovom području, prve žrtve bilo koje ekonomske krize jesu žene. I to iz onoga što ustvari podrazumeva da iz škole roditelji prvo povlače zbog nemanja novca žensku decu, a ostavljaju mušku. Što stvara kod nas ali i svuda u svetu u takvim tradicionalnim društvima jednu ropsku poziciju žene. Bez mogućnosti samoodržavanja ili stvaranja svog dohotka ona bukvalno i suštinski postaje rob muškarca. I taj muškarac, bukvalno u njeno ime, donosi sve odluke koje najdirektnije utiču na nju, utiče na nju kao ženu, utiče na nju kao majku, utiče na nju u svim aspektima. I na najdrastičniji način vrlo često baš zbog takve inferiorne pozicije žene, koja nema mogućnosti za samoizdržavanje ona je u stanju da trpi sve ono što mi vrlo često možemo da čujemo u smislu kršenja ljudskih prava ili ono o čemu se vrlo često govori, a to je zlostavljanje žene u porodici, koja to trpi prosto zato jer nema gde da ode i nema gde da pobegne. Naša društva pokušavaju da sada rade na tom planu u smislu formiranja Kuća gde bi se napravila mogućnost za prihvatanje takvih žena. Ali s obzirom na njihov obrazovni nivo one su vrlo često u problemu jer zaista veći izdržavanje niko vam ne nudi. Žena bez obrazovanja u zatvorenim društvima je meta diktiranja pravila koje muž nameće. Ona rađa onoliko dece koliko to muž hoće, bez obzira na njenu želju i mogućnosti. Ona je potpuno izolovana od nečega što je obrazovanje, od nečega što je saznanje, o nečemu što podrazumeva planiranje porodice. Ona je svesna i sve majke su svesne da bi želele da imaju dece onoliko koliko mogu da im pruže u smislu omogućavanja jednog odgovornog roditeljstva. Odgovorno roditeljstvo podrazumeva da onu decu koju već rodite da im obezbedite normalan život. Na žalost, na ovom prostoru mi smo svedoci onoga što je preterano rađanje. Natalitet je nešto što svako ozbiljno društvo na svim nivoima treba da prati. Nije dobro za nijedno društvo koje se sučeljava sa nečim što je pad nataliteta, i nemogućnost odgovora na izazove zaposlenja ukoliko nema dece. Ali isto tako vrlo je opasno kada imamo i previše nataliteta u odnosu na resurse koja mogu da se ponude kao vid zapošljavanja i budući normalnog života te dece. Mene su vrlo često napadali zato što sam uvek bila protiv nečega što podrazumeva nekontrolisano rađanje, jer ono ne samo da ugrožava dečija prava odmah nakon rođenja jer ne možemo da im pružimo sve ono što treba da imaju i ne možemo da odgovorimo na najosnovnije potrebe tog deteta. Sa druge strane, mi smo prostor sa najvećom stopom smrtnosti dece i sa ogromnom stopom smrtnosti majki. Mi smo prostor gde zaista ima veliki procenat obolelih, bolesnih ljudi, i sve to suštinski opterećuje društvo, opterećuje zdravstveni sistem, opterećuje obrazovni sistem, opterećuje socijalni sistem, i normalno imamo strahoviti pad standarda. Moji apeli koji su bili da žene ne treba da rađaju nekada su bili kritikovani u smislu nečega što je podrazumevalo i koji za cilj imaju smanjenje etničke zajednice koja je u, što kažu, u ekspanziji, u smislu nekontrolisanog rađanja i povećavanja mladih ljudi u razmerama koje društvo ne može da podnese u smislu nečega što je stvaranje uslova za dobar i zdrav život i odgovoran život.

Nekada, i pre mene, do '68-e godine svi oni koji su postavljali probleme preteranog nataliteta, posebno i najčešće se javljaju u krajevima koji su najsiromašniji do '68-e godine negde su se tretirale kao čak rasističke izjave. I zaista, ljudi su izbegavali da se na ozbiljan način bave reprodukcijom zdravlja žena i uopšte. A povezano sa tim, normalo i reprodukcijom zdravlja i onih koji nastaju rođenjem. Od 1968 godine Savet komisije Ujedinjenih nacija je usvojio podset zakona gde su uvršćena/ubačena prava, ja bih kazala, kao segment ljudskih prava i reproduktivno zdravlje. Što je otvorilo mogućnost da o mnogim stvarima počnemo da razgovaramo na jedan vrlo otvoren i iskren način. Šta nam je činiti svima nama zajedno i šta to svi zajedno možemo da uradimo to je nešto što o čemu treba da svi na svom nivou i u okviru svojih mogućnosti preuzmemo odgovornost. Ja bih tu ukazala na informisanje žena, dolazak do najudaljenijih krajeva gde žene žive, dostupnost kontracepcije koja je ona najbenignija, jer vrlo često neke žene bi se i zaštitile od neke surovosti koja vlada u porodici u smislu supruga koji vrši pritisak da ona rađa onako kako to njemu padne na pamet, nekim tajnim ili na kraju ne transparentnim načinom

uzimanja kontracepcije da bi se ona na neki način zaštitila i na neki način ukazala. Što zaista u nekim situacijama ukoliko ona ima dostupnost tome, ukoliko ima informaciju ona može da na mnogo pametniji način, mi žene smo malo perfidne, i na perfidniji način uđe u proces što podrazumeva zaštitu što suštinski podrazumeva popravljjanje standarda života i nje i svoje dece. Ministarstvo zdravlja, pa to je institucija koja bi trebalo da najviše radi ukoliko nije opterećena nečim što podrazumeva projekte što više nas ima na broju da bi osvajali prostore. Ja mislim da je to jedan isti projekat koji suštinski treba da znači alarmiranje zdravstvenih institucija koje treba da rade na edukaciji žena upravo da bi bile zdravije, da bi duže bile korisne idruštvu a savakako i svojoj porodici. Ja bih još dodala da u ovo teško ekonomsko vreme mi žene možemo da učinimo i izvan ovoga neke korisne stvari koje bi bile u funkciji prilagođavanja ekonomskoj krizi. Šta si resursi naših žena, šta možemo da doprinesemo da bi uštedeli i manje trošili? Naši resursi jesu ekološki, naši resursi jesu energetske i naši resursi jesu ishrana, i normalno domaća radinost. Šta hoću da kažem? Mi, recimo kada spremamo hranu ili kada pospremamo stan mi možemo da pogasimo neka svetla i na taj način da smanjimo negde potrošnju struje i da štedimo električnu energiju kao vid borbe za smanjenje troška energije. Sa druge strane, ekološki pristup podrazumeva da možemo da trošimo manje deterdženata. Evo sada možemo da vidimo da počinju da se u svetu čak formiraju grupe žena koje isključuju sve više korišćenje hemijskih sredstva za održavanje domaćinstava i vraćaju se na neka tradicionalna sredstva koja su efikasna ali ne zagađuju sredinu. Hrana je isto tako nešto gde sve mi isto tako našom spretnošću možemo da u našoj porodici da spremamo nešto i da vršimo uštede. Jer žene koje nisu obrazovane u ovo teško vreme, ja bih tu pohvalila Gocu, zaista mogu da se organizuju na način tako što će početi da šiju da pletu da rade neke poslove sa kojima mogu doći do novca i pomoći porodici. Eto toliko za sada. Hvala.

Moderator: Hvala gospođo Trajković. Mi bi sada prešli na nevladin sektor, na naše žene, tako da ako neko ima neki komentar i pitanja za naše paneliste može slobodno da se obrati.

Gordana Đorić: Ja sam Gordana Đorić, sada u ulozi predsednika saveza udruženja žena sa Kosova i Metohije a i predsednik unije poslodovaca Avenija sa Kosova i Metohije i naravno dugogodišnjeg privrednika. Samo bih gospođi Trajković rekla kada je domaća radinost u pitanju da tu nisu uključene samo neobrazovane žene, tu su uključene sve one žene koje žele da poboljšaju porodični budzet, da zarade nešto, da nauče nešto, da nauče neke nove tehnike koje će koristiti u svojim porodicama. A i normalno nešto da prodaju i opet da poboljšaju svoj budzet, i normalno i one žene koje se isključivo bave domaćom radinošću ali nisu imale prilike da nauče neke tehnike, a radionica im pruža takvu mogućnost.

Ali hoću da kažem da podržavam gospođu Radu i sve ono što je iznela i drago mi je da sam prvi put posle devet godina prisutna negde, gde je neko ko je dugo godina aktivan u političkom delu a da ne kažem i u zdravstvenom delu, da se uzme tema žena. Žena, što za nas puno znači iz razloga što znamo kolika je borba bila svih ovih godina. Znamo koliko nismo imali razumevanja bas zbog toga sto je sredina takva kakva jeste patrijarhalna, i svaka naša aktivnost bila je u većini slučajeva protumačena kao „šta rade neke žene tamo, skupile se iz dosade, iz osvete“. Na žalost nisu ni želeli da se interesuju šta mi to radimo i koliko mi možemo da pomognemo prvo ženama, a onda normalno kroz toliko pomoći pomažemo i porodici i uopšte široj zajednici. Eto toliko za početak, daću sad priliku drugima, pa ću nastaviti kasnije.

Vesna Mikić: Dobar dan svima, ja sam Vesna Mikić, dolazim iz Kosovske Kamenice, inače po profesiji sam psiholog a radim trenutno kao savetnik za zapošljavanje na tržištu rada. Mnogo je istine u izlaganju gospođe doktorke Rade Trajkovic ali se ne bih složila sa jednom rečenicom, nemojte mi zameriti, rekli ste „da je žena rob muskarca“. Ja se ne bih tu složila. Jedan veći broj

žena koji drži do sebe neće podlegnuti uticaju muškarca, ajde da se vratimo malo i da se dotaknemo nauke malo. Ako nas je sama priroda podarila, mislim na žene i nek mi ne zamere muskarci, sa dva X hromozoma, a vi to dobro znate da je X hromozom zadužen za inteligenciju, pa što bi se stavljali u podređen položaj muskarcu. Ajde da se sad osvrnem na atropologiju. Poznate su izjave naučnika da su muškarci pametni, opet nemojte da mi zamerite, da su muškarci pametni zato što su žene u prošlosti birale pametno. Znači, da smo birali, da su naši preci-žene birale lepotu i izgled, doduše tada nije bilo tako lepih atraktivnih muskaraca i nalickanih kao danas, ali one su se upravo zadržavale na unutrašnju lepotu, na snagu. Da smo se zadržali na lepotu, da su naši preci-žene birali lepotu onda se ne bi sada bavili kosmičkim dostignućima, nego bi se i dalje bavili šimpanzama ili kamilama. Što znači da su ipak žene stub porodice, i ako imamo zdravu ženu i ako je ona stub porodice, ako je zdrava, ako je jaka, inteligentna, ona će samim tim biti stub društva. Mi možemo na taj način stvarati zdravo društvo, zdravu sredinu. Ali ipak stavljam akcenat na to da je žena sama krojač svoje sudbine. Ima dosta inteligentnih žena. Ja ovom prilikom apelujem na sve mlade ljude, na žene, da uzmu svoju sudbinu u svoje ruke, da sami budu nosioci svoje inteligencije. Ne smemo kriviti muškarce, nikada. Ne smemo, jer mi ćemo da budemo robovi onoliko koliko budemo to dozvolili. Toliko za sada. Hvala.

Moderator: Pre nego što pređemo na narednu diskusiju i možda odgovor gospođe Trajković, vrlo je bitna stvar da nam kažete i ono što očekujem od vas je da nam kažete šta je to što nevladin sektor, odnosno svi vi radite kada je u pitanju problem žene? Koliko je vaš posao povezan sa tim?

Dr Rada Trajković: Ja bih nešto da vam kažem iz sopstvenog iskustva. Ja sam rođena u jednoj vrlo vrlo tradicionalnoj patrijarhalnoj porodici kod Merdara u Podujevu. Rodila sam se kao prvo žensko dete, jer su bili svi muškarci pre mene, onako jedna crnogorska porodica. I verujte mi, kada sam se rodila svi su mrzeli što sam se rodila, bez obzira što su imali toliko muškaraca. I ceo vek sam provela boreći se za svoj prostor. Prvo sam počela sa braćom da se dzapam unutar njih, da osvajam svoj prostor, da se borim sa njima, i polako sam počela da formiram svoju ličnost u nečemu što podrazumeva istrajnost u nekoj svojoj viziji i nedozvoljavanju da taj veliki broj moje braće i porodice, koja nije bila naklonjena ženskom detetu, izborim se nekako za svoju ličnost i za svoj integritet. Nakon toga rastete u društvu. Bila sam prvi gimnazijalac. Moja porodica je cela bila komunistička, i ja ne znam da li je to bio moj revolt da pokažem da imam svoju ličnost ja sam bila jedini antikomunista u porodici i ostala takva. I borila se i zastupala te antikomunističke vrednosti. Nakon toga, prvi protesti koji su se desili u Podujevu, demonstracije, ja bih kazala i po etničkom principu ja sam ih podigla u podujevskoj gimnaziji. Da vam ne govorim o političkoj sceni, gde sam mogla da prosperiram da sam više ćutala. Ali ja sam bila žena koja je dolazila u sukob sa najjačim muškarcima, sa Miloševićem, i zbog toga nisam mogla da šest meseci napustim Kosovo i Metohiju i da vidim svoju decu, ali nisu mogli da mi zabrane da kažem i da se borim za ono u šta duboko verujem. Borila sam se sa Šešeljem, isto tako. Borila sam se sa gospodinom Čovićem, sa svim srpskim liderima muškarcima na Kosovu imali smo suprotstavljene stavove. Dakle, borila sam se za svoje ideje, i ovom trenutku i uvek nekako se borim za svoje ideje. Nisam ni u jednom trenutku kazala da žene nisu inteligentne.

Ja se sećam, jako sam bila kažnjena, kada je ceo Beograd primao ranjene palestinske ratnike ja sam pošla u svoju školu i na svojoj torbi sam napisala „ja volim Jevreje“. I onda su me privodili, gledali sa strane, napadali čak i delove moje porodice da na mene utiču. Ja sam onako potpuno slušala Goldu Meri. Ja sam volela narod koji je mali, sa velikim problemima sa jednom vrlo brojnom zajednicom. Onda je ona meni bila idol. Ja danas jako obožavam Angelu Merker. Volim žene koje su jake, koje znaju šta hoće, koje se trude da iznesu, koje ulaze u sukobe, zarad toga trpe ali ne popuštaju. Najgore je u životu postati neko zahvaljujući nekom muškarcu, koji te

zloupotrebljavana na ovaj ili onaj način. Nikada ne mislim da su žene manje inteligentne od muškaraca, čak naprotiv one su i inteligentnije i pronicljivije i perfidnije i lukavije, samo ne znam koliko su hrabrije. Ali verujte, ako je žena hrabra muškarci, Toniću pravite se da ste hrabri, niste dovoljno hrabri koliko to mogu da budu žene. Govorim iz svog ličnog iskustva jer život mi je prosto ceo neka svoja borba. Ja bih volela da sve žene pođu u neku svoju borbu za nešto što su njihova prava ili poštovanje njihove ličnosti. Uz rizik da trpimo, normalno, i da se žrtvujemo, i da trpimo te sankcije, i da prihvatimo te sankcije i da idemo dalje, i da idemo dalje. I da se borimo i idemo da dalje da pobedimo ono što podrazumeva ta tradicionalna društva koja ti ne daju da profilišeš svoj lik, svoju ličnost. I moram vam reći da su danas sva moja braća negde mirni intelektualci sa porodicom. A ja sam i dalje u nekim borbama i dalje najveći dzambaz među njima, a oni su svi dobri i mirni. Ali to je neka priroda nekog čoveka da prosto ne trpi. Pokušavam da naučim svoju decu da naučim da ne trpe, i moje ćerke, a i mog sina da naučim da bude odgovoran prema svojim sestrama ali odgovoran i prema sebi.

Snežana Jovanović: Pitanje za Dom zdravlja Gračanica, odnosno za doktora Tonića. Pošto ste bili pričali o ginekologiji interesuje me da li se javljaju slučajevi tinejdzerske trudnoće?

Dr Slaviša Tonić: Baš pre 15 dana javila se devojčica od 16 godina, koja je ostala u drugom stanju. Prvo mi je rekla da odnose nije imala, pa da je imala, ali na ultrazvuku se videlo da je već mesec i po dana u drugom stanju. Uputio sam je u bolnicu Simonida da se sve to tamo reši, jer sam video da su lošeg materijalnog stanja. Međutim, to nije samo naš posao da sa njima radimo. Na žalost ovde nemamo mnogo socijalnih radnika koji se time bave. Ipak treba njihove porodice da posete socijalni radnici da sa njima malo razgovaraju. Znači, takvih primera ima. Ta devojčica je došla na kontrolu nakon 20 dana, bila je na abortusu, sve je to skinuto, i onda je došla da koristi oralnu kontracepciju. Nama baš mnogo takvih primera ali ipak ima ponekad.

Moderator: Da li je i koliko zastupljena kontracepcija kod pacijentkinja u Domu zdravlja Gračanica? Da li je to uopšte dostupno pacijentkinjama?

Dr Slaviša Tonić: Pacijentkinjama je oralna kontracepcija dostupna maksimalno. Pored toga imamo kondome koji su maksimalno zastupljeni. Međutim, žene se ustručavaju da za to pitaju, pa sredina je malo patrijarhalna, malo se ustručavaju, ali ipak poneka žena pita.

Djulje Ešljani: (nedostaje pitanje iz tehničkih razloga)

Dr Slaviša Tonić: To su žene najčešće koje se udaju oko 15-e godine, i sa svoji 24-25 godina one već imaju po 5-6 dece i tek tada dolaze da pitaju za vid kontracepcije, tek tada dolaze da pitaju za oralnu kontracepciju. Kada se desi da posle 5-oro dece ona ponovo ostane u drugom stanju ona pita kako da ona to sada reši. Međutim, one se javljaju kada je to već kasno, kada je 10-ta, 12-ta nedelja trudnoće i one kasnije završavaju na abortusu.

Dr Rada Trajković: Ja bih imala samo jednu informaciju za vas. Na teritoriji koju pokriva Dom zdravlja ili gde je odgovornost Doma zdravlja u Gračanici mi smo inače institucija koja ima zavidan broj zaposlenih Roma i to ne samo spremača, onih koji održavaju higijenu i portira, nego i laboranata i trudimo se da sve one čije kvalifikacije odgovaraju prihvatimo kod nas. Ali nešto čime moram da se pohvalim je da u našoj zoni odgovornosti ne postoji nijedno romsko dete koje nije vakcinisano i koje nije pod redovnim režimom vakcinacije. I to je nešto čime ja mogu da se posebno ponosim s obzirom da ima problema čak i u mnogo većim gradovima i značajnijim centrima, nego što je to sredina kao što je ta naša odgovornost, sa jedne strane, naše institucije, a

sa druge strane, Romske zajednice u smislu nečega što je redovno vakcinisanje i praćenje zdravlja dece.

Gordana Đorić: Ja ću sada da se vratim na vaše pitanje kada je nevladin sektor u pitanju i koliko je on aktivan kada su žene u pitanju i problemi žena. Mi imamo neka saznanja iz razloga što smo mi kao organizacija već stekli poverenje kod zajednica, radimo na celoj teritoriji Kosova i Metohije, u kontaktu smo sa svim udruženjima i pojedincima iz ostalih enklava, i znamo koje sve probleme imaju, od ekonomskog razvoja koje je na prvom mestu i moram da istaknem nasilje u porodici. Bez obzira na to što je gospodin rekao da nemaju neka veća saznanja, ali mi imamo ta saznanja iz razloga što se one nama javljaju kad se dese takvi problemi. Mi smo pokušavali na mnoge načine da pomognemo takvim ženama koje su ugrožene ali na žalost to ne možemo sami jer su potrebni fondovi, potrebna je pomoć institucije, kao što je gospođa Rada rekla, u vidu izgradnje jedne Sigurne kuće, bar jedne u srpskim sredinama, jer ih u albanskim ima pet. Ali na žalost svi se oglušili našim molbama i projektima koje smo upućivali.

Kada je u pitanju zdravstvena zaštita čak i tu imamo saznanja, jer nam dolaze i mlade devojkice a dolaze i starije žene, da ne kažem trudnice, sve iz razloga jer smatraju da kada dođu tu da mogu da dobiju svaki savet ili svaku preporuku stideći se da se obrate institucijama iz razloga možda tog nekog patrijarhalnog vaspitanja. Meni je žao što mi nismo imali neku veću saradnju sa zdravstvenim centrima, ali ćemo imati ubuduće.

Kada smo imali pojedinačne intervencije, tada nisam znala gospođu Radu, jer se sve to bilo nemanje vremena, neka gužva, tako da smo se opredelile u okviru onoga što smo mi mogle da angažujemo neke naše prijatelje doktore da održe neka predavanja, da održe neke seminare, i da daju neke informacije ženama i devojkama koje su to tražile. To sam htela da kažem, i da apelujem da je žena stub porodice, ljudsko biće koje zavrđuje pažnju, i koje zavrđuje poštovanje kao i svi ostali, govorim o muškarcima. I da se potrudite više da pomognu organizacijama koje rade da pomognu ženama.

Doina Bologna: Auoristickim pristupom ove diskusije i sa smislom posvećenosti strasti o kojoj su govornici izneli kad je u pitanju struacija žena u manjinskim zajednicama na Kosovu, nije reč o tome da su žene superiorne i inferiorne u odnosu muškarce, nije reč o tome da li se muškarci smatraju samo kavgadzijama. Mi smo partneri u životu i moramo biti partneri u postizanju dostignuća i ovo partnerstvo mora biti uspostavljeno među našim institucijama. Na žalost, mnoge institucije veoma kasno rešavaju probleme žena u manjinskim zajednicama. Jedino smo nedavno formirali funkcionalne odnose sa vašim centrom u Ggračanici i pružili prvu pošiljku kontraceptivnih sredstava. Mi ćemo nastaviti sa time kao sa redovnom zalihom i redovnim dopremanjem i to ćemo proširiti na druge enklave. Mi ćemo pokušati da tu distribuciju kontraceptivnih sredstava propratimo odgovarajućim treningom od strane pružalaca zdravstvenih usluga, ne samo kad je u pitanju kontraceptivna tehnologija već i kontraceptivno savetovalište, jer većina njih se bavi reproduktivnim odlukama žena i parova. To zahteva delikatnost i dublje razumevanje i prijateljski pristup. Mi ćemo nastaviti sa uključivanjem nevladinih organizacija žena i zajednica u strukturama i liderima u unapredjivanju prava žena, tako da pokušavamo da nastavimo sa stvaranjem ove sinergije između civilnog društva, zdravstvenog sistema, obrazovanog sistema, tako da mi možemo ponuditi neke mogućnosti i za mlade generacije, takođe i za manjinske oblasti. Nedavno smo imali procenu potreba u oblasti naseljenih manjinama vise smo upoznati sa time da postoji značajna potreba za obukom pružaoca zdravstvenih usluga, za obukom nevladinih organizacija, takodje i potreba dopremanja nove opreme i zalihe sa ciljem da se odgovori na potrebe žena. Mi smo posvećeni tome da radimo na tom putu zajedno i sigurna sam da ako je to dobro dokumentovano i predstavljeno donatori će odgovoriti na naš zahtev za finansiranje projekata za rešavanje problema i pitanja žena. Kada je u

pitanju nasilje u porodici, da, u pravu ste, ima 5 ili 6 kriznih centara širom Kosova. Nisam sigurna da li žene iz srpskih zajednica i drugih zajednica ima pristup tim centrima, ali definitivno postoji potreba da se formira barem jedan centar za enklave i mi smo posvećeni tome da to učinimo. Drago mi je što mogu videti da su neke veze već uspostavljene između civilnog društva u različitim etničkim grupama. Time se stvara prostor za razmenu iskustava i saznanja, čak i mehanizma zaštite. Kada je u pitanju obrazovanje žena naša borba da žene ne treba da postanu žrtve ekonomskih teškoća i kada je u pitanju značaj obrazovanja žena dobro je poznato da ako obrazujete muškarca imaćete zdravu osobu, ali ako obrazujete devojčicu imaćete zdravu porodicu, jer obično su žene nosioci porodice. Tako da smatram da treba puno učiniti ono što je potrebno za nas, da imamo puno toga što možemo zajedno učiniti, i iskoristila bih ovu priliku, ovaj sastanak kao početak puta za širu diskusiju, za širu saradnju između civilnog društva. Mi smo izuzetno srećni i mogu vam reći da je ovo izuzetno pozitivna situacija kada zdravstvene institucije polaze zajedno sa nevladinim organizacijama da odgovore na potrebe žena, i ne samo potreba žena već i muškaraca čiji problemi reproduktivnog zdravlja nisu rešeni. Hvala vam.

Moderator: Mogli bi da pređemo na zaključak ili poruku.

Dr Rada Trajković: Ja moram nešto da vam kažem, znam da ću zbog toga možda da budem negde prozvana ali prosto ne mogu a da ne progovorim o nekim stvarima, i baš mi je drago što smo se danas ovde sreli i baš mi je drago što sve to mogu ženama da kažem. Najteža stvar i najgora stvar, nikada nisam rekla da su žene manje ili više inteligentne. Normalno da su žene inteligentne. Ali dzaba inteligencija ako ne možete na neki način da je iskažete. Ako ste pritisnuti dominacijom tradicionalnog patrijarhalnog društva koje vam prosto ne daje pravo da na jedan način odgovorite onako kako su to vaše potrebe i onako kako vi mislite da je dobro. Najveća zloupotreba žena je od onih muškaraca ukoliko on sve doprinosi u kući, koji izdržava porodicu. Ali imamo i od društva. Vrlo često se žena upotrebljava ili zloupotrebljava za projekte koji izlaze izvan interesa porodice. Vi ste imali lidere političke i etničke koji su pozivali žene da što više rađaju i da bi tako stvaraliju etničku strukturu društva što veću, što je drastična diskriminacija. I verujte mi, ja sam toliko dobra sa Crkvom, nekako sam već deset godina uz Crkvu, ali nikada nisam bila uz Vladiku Artemija kada recimo na Vidovdan deli nagrade ženama koje su rodile najviše dece. I nekada mi je prosto tužno kada pogledam sve te žene, koje dolaze sa petoro, šestoro dece, i tog jednog dana su se setili svih njih i dali im nagradu. A kada ih pogledate sve zajedno, tužno je što to moram da kažem, nemaju deset zuba u glavu. Potpuno se zapostavlja njihov zdravstveni aspekt, pospuno se zapostavlja njihova mogućnost da tu decu odneguju i odgajaju u zdrave ljude kojima će moći da pruže sve. I mi, pored našeg opredeljenja koje može biti i konzervativno opredeljenje ili desno ili desni centar sa aspektom na poštovanje crkve negde moramo shvatiti da crkve su tradicionalne organizacije ili verske zajednice, da li je to pravoslavna, da li je to katolička, da li je to muslimanska, ona ima svoje principe promovisanja ali mi u svemu tome moramo da shvatimo da je ovo ipak 21. vek i moramo da se samim tim prilagođavamo nečemu što je očuvanje zdravlja žena i zdravlja dece. I u tom smislu sam htela da kažem da je sve ovo dobro što smo razgovarali. Normalno, potrebne su zdravstvene institucije i nevladine organizacije ali nama su potrebni mediji. Mediji koji mogu da dopru, kada puste radio da svi čuju da je postoji neka kontracepcija, i to što češće ovi mediji koji nas prate jednom godišnje kao danas, zato što je 11-ti praznik, jedan globalni praznik. To treba da bude što češće da shvate da postoji neka kontracepcija, da postoji neka mogućnost da se one zaštite da li javno ili tajno od svojih gospodara nekada u kući, to zavisi. Meni i Goci ne treba, mi umemo da se štitimo same.

Vesna Mikić: Sve ste to rekli kako je istina, i u redu je. Ja ne bih da se stalno dotičemo oko zdravlja žena.

Dr Rada Trajković: Ali reći ću vam, bolesna žena je opterećenje za celo društvo, za zdravstveni sistem. Bolesan čovek suštinski osiromašuje društvo i zajednicu. A najvažnije je zdravlje.

Vesna Mikić: Ja ću se dotaknuti kako ekonomska kriza utiče trenutno na žene na Kosovu ovde. Jer moramo priznati da je ovo ovde Balkan, i da su ovde žene stvarno u drugom redu, htele mi to da priznamo, mada se mlade i inteligentne žene iz petnih žila trude da ostvare svoje ciljeve. Svi znamo da ekonomska kriza tiho suptilno oružje sa enormnim dometom, i da posledice te ekonomske krize osećaju svi slojevi društva svuda u svetu. Ali mislim nekako da su žene Kosova najviše pogođene. Sada je to možda kontradiktorno jer mi na Kosovu skoro da i nemamo ekonomiju, mislim mi već 20 godina unazad živimo u ovakvim uslovima. Sada je prava prilika da svet vidi kako je živeti na Balkanu i šta to znači ustvari ekonomska kriza. Mi smo unazad 20 godina izloženi toj ekonomskoj krizi. Sada bih da se dotaknem kako je ta ekonomska kriza ostavila negativnog traga i uticaja na žene na Kosovu, čak i na obrazovane žene koje su zapošljene i rade. Sada imamo nove momente. Sada su obrazovane žene na poslu suočene sa jednom vrstom mobinga. Mi imamo u Kamenici, s obzirom da sam na toj poziciji, ženu koja se žali tj. žalila, ženu koja je dala otkaz baš iz tih razloga. Nju je šef stalno psihološki maltretirao, vršio mobing. To su moberi, osobe sa poremećajem ličnosti. I sve do trenutka dok ona nije dala otkaz ona je bila njegova žrtva. Da li se na Kosovu neko bavi time? Naša organizacija je tražila pomoć za zaštitu takvih vrsta žena na poslu gde su muškarci dominantni, gde se služe svim sredstvima da zaustave žene, pa me interesuje koje su institucije uključene u rešavanje tog problema.

Doina Bologna: Smatram da uopšte pravosudni sistem koji važi na Kosovu treba da se primenjuje i u ovom slučaju. Dajte da vidimo da ostvarimo pristup pravosuđu za ovu osobu koja ima taj slučaj problema.

Moderator: Hvala svima na učešću. Sada dalji razgovor možemo da nastavimo na ručku.